

Kemenes István

A POLGÁRI JOGI FELELŐSSÉG NÉHÁNY ELVI KÉRDÉSE, KÖLÖNÖS TEKINTETTEL A SZERZŐDÉSEN KIVÜLI KÁRTÉRITÉSI FELELŐSSÉGRE

I.

A polgári jogi felelősség alapvető kérdései

Helytállás emberi magatartásért - a felelősség köznapi értelmében elsősorban ezt jelenti. Mindjárt hozzátehetjük, hogy bár a lényeg tömör, egyszerűsége törekvő megfogalmazása gyakran lehet egyben a legkifejezőbb is, ezuttal a helyzet kissé komplikáltabb.

Ennek könnyen belátható oka az, hogy a felelősséget - bár eredetét tekintve elsősorban erkölcsi kategória - számos tudomány, különösen társadalomtudományi ágazat tette egyik alapintézményévé, és ezek mindannyiszor specifikus tulajdonságokat, sajátos értelmet kölcsönöztek neki. Használatos kategória a filozófiában, pedagógiában, etikában, pszichológiában, és - a felsorolás folytatása nélkül - többek között a jogtudományban is. Ez utóbbi különösen intenzíven foglalkozik a vele kapcsolatos kérdésekkel, igaz, hogy a felelősség itt feltárt tulajdonságainak egy jó része - a jogi megközelítés specifikus volta folytán - valóban csak a jogi szabályozás számára jelent tényleges eredményt.

A szóhasználat differenciáltságát csak tovább fokozza, hogy a jogtudományon belül is jogáganként külön értelmet kaphat, a jogi felelősségen belül sajátos jogági felelősségi formák /polgári jogi, büntető jogi, munkajogi, termelészövetkezeti jogi, államigazgatási jogi, nemzetközi jogi felelősség, stb./ határolódnak el. A különféle jogágak különböző funkciókat látnak el, a funkciók természetesen érvényesülnek egyik legfontosabb alapintézményünk, a jogági felelősség működésében is.

A dolgozat tárgyául a polgári jogi felelősség általános kérdéseit választotta, viszonylag részletesebben egyik részterületével,

a szerződésen kívüli kártérítési felelősséggel foglalkozik.

1. Felelősség és szankció

A felelősség eredeti, helytállásban megragadott értelméből kiindulva feltételeznünk kell, hogy mindig van kiváltó oka is; éppen ez a magatartás, amiért valakinek helyt kell állnia. A struktúra felvázolása megvilágítja a rokonságot is a felelősség és azok a jogi helyzetek között, ahol bizonyos jogilag értékelt körülményekhez jogi következmények kapcsolódnak.

Az élet legkülönbözőbb megnyilvánulásai között a jogszabályok által kiválasztott, rögzített jogi tények közül mennyiségileg is kiemelkedő helyzetűek a jogellenes magatartások, ezekhez a jog olyan jogkövetkezményt igyekszik kapcsolni, amellyel a magatartás jellege szerinti és a jog lehetőségeihez igazodó előnyös hatások elérhetők. Ez a jogellenes magatartást tanúsító szempontjából rendszerint valamilyen hátrányt jelent, vele szemben a jog szankciót alkalmaz.

Mindenféle jogkövetkezményt nem tekinthetünk egyuttal szankciónak is - nagy számban vannak olyan rendelkezések, amelyek ösztönző természetűek. Voltaképpen fogalmi körébe csak azok tartoznak, amelyek valamilyen jogellenes magatartáshoz fűződő hátrányban állnak. Emiatt jogellenességet kizáró ok fennállása mellett szankciónál nem, csupán jogkövetkezményről lehet szó /pl. kisajátításnál, szükséghelyzetben okozott kárnál kártalanítás, stb./, még akkor is, ha a jogi helyzet formailag meglehetősen hasonló. Talán ez az oka, hogy szokás ilyenkor is szankciós helyzetről beszélni, pedig a hasonlóságot csupán az okozza, hogy a kifejtett magatartás áll közel a jogellenes magatartásokhoz.

Nem egyformák maguk a szankciók sem. Egyesek beállnak a jogellenes magatartás megvalósulásával, függetlenül bármely más feltételtől /objektív szankció/. Ezeket a feltételeket a felróhatóság szempontjai választják ki - ha a jogellenes magatartás felróható is, a hozzá kapcsolódó szankciót felelőségi szankciónak nevezzük.

A felelősség és szankció között tehát egyszerű összefüggés mutatkozik; a felelősség maga is szankciós helyzet, a szankció alkalmazását azonban speciális szempontok, feltételek indokolják.

Hogy konkrétan melyek ezek a szempontok, annak megválaszolása a későbbiek feladata, annyi azonban már itt kiderült, végül is az dönti majd el, hogy voltaképpen a felrőhatóság alatt mit kell értenünk.

2. Felelősségi alapelvek

A jogi felelősség absztrahált fogalom; a különböző jogágak felelősségi konstrukcióinak közös vonásaiból van elvonatkoztatva. Az így nyert általános jogi felelősség megragadja a konkrét felelősségi megoldások lényegét, bizonyos közös funkcióit, de ugyanakkor sohasem lesz azonos egyikőjükkel sem, mindegyiktől valamilyen vonatkozásban el fog térni. Ennek az eltérésnek oka, hogy valamennyi önálló megoldás specifikus, az adott jogág feladatait, sajátosságait magába ötvöző tulajdonságokkal rendelkezik. A specifikumok különböző sullyal jelentkeznek a közös vonások mellett, attól függően, hogy maga a felelősségi rész mennyire kiemelkedő, mennyire központi része a konkrét jogágnak. Kétségtelen, hogy két jogágban különösen fontos kérdés; a polgári jogban és a büntető jogban.

A jogi felelősség lényege: olyan rendszer, intézmény, amely valamely társadalmilag nem helyeselt magatartás esetén lép életbe, figyelembe véve, hogy az adott jogág a társadalmi viszonyok mely szféráját szabályozza, így mely magatartás típusokra reagál. Közös jellemző az is, hogy a jogágak a norma megszegőjével szemben olyan szankciót alkalmaznak, amely elsődlegesen a jogág céljából fakadó sérelmet kiküszöböli, helyreállítja, a további elvárt pozitív eredmények elől az akadályt elhárítja. Másrészt emellett eltérő sullyal bár, de valamennyi jogág azt is el kívánja érni, hogy a jövőben hasonló derivációs jelenség lehetőleg elkerülendő legyen - vagyis prevenciós szempontokat is figyelembe vesz. Mindezt úgy is mondhatjuk, hogy a felelősségi konstrukciók kettős célt szolgálnak:

- speciális jogági jellegből következő felelősségi feladatok megvalósítása, ennek speciális jogági eszközeivel;
- a magatartásfajta javítása, jövőre szóló befolyásolása. A polgári jogi felelősségre, mint jogági felelősségi formára is vonatkoznak az elmondottak.

A felelősség akkor lép életbe, amikor valamely polgári jogi szabály sérelmet szenved. Ilyen esetben elsődlegesen természetesen

a jogág speciális jellegből fakadó következmények jönnek figyelembe.

A polgári jog célja: a vagyoni viszonyok védelme, a forgalom biztonságának, zavartalan bonyolódásának elősegítése /ebből a szempontból figyelmen kívül hagyhatók bizonyos személyiségi jogok védelme/. Ennek a célnak felel meg szabályanyaga is, sérelem esetén a helyreállítás lesz a legfőbb feladat. Ennek eszköze a reparáció. Nem kétséges persze az sem, hogy súlyt kell fektetni a jövőbeli jogsértő viselkedés megakadályozására is, erre szolgáló legalkalmasabb eszköz a prevenció hatás bevezetése. A jogág jellegéből fakadóan bizonyos eltolódás mutatkozik ugyan a reparatív elv irányába, ez azonban a prevenció fontos szerepét nem érinti.¹

a/ A reparáció

A jogi felelősségnek két oldala van. Az egyik, hogy valamely jogsértőt - megfelelő feltételek fennforgása esetén - helyes irányban befolyásoljon. A másik, hogy az adott jogág funkciójának megfelelő szempontok kifejezésre jussanak. Ez utóbbi feladatot a polgári jog a reparáció útján valósítja meg.

A reparáció a vagyoni megbillenés, eltolódás orvoslása, helyreállítása. A vagyoni egyensúly-eltolódás helyreállítása a polgári jog olyan általános feladata, amelynek szerepét lebecsülni aligha lehet.

A vállalatok önálló gazdálkodásának időszakában a szocialista szervezetek által kezelt vagyon hiánytalansága az adott vállalatnak rendkívül érzékeny érdeke. De ugyanugy rendkívül fontos védeni a személyi tulajdon vagyontárgyait is, amelyek ma már egyértelmű jogszabályi elismerést nyertek. A fokozott vagyoni védelem társadalmilag feltétlenül indokolt.

Ellentmondásos módon sokkal inkább lebecsült a reparáció szerepe a polgári jogi felelősség területén. A jogi szerzők egy jelentős része másodlagos szerepet juttat eme fontos alapelvnek, jórészt csak "kiszegítő", kiegészítő, színező minőségben beszél róla. A reparációs elvet elválasztják az embert figyelembe vevő humánus, nevelő, felelősségi felfogástól. Sokszor amolyan szükséges elemnek tartják, amely a felelősség előnyös befolyásoló jellegét csak rontja.²

Valójában a reparáció - ha másik oldalról tekintjük a dolgot - épp úgy az embert helyezi középpontba, mint a prevenció, igaz, hogy itt a károsultról s nem a károkozóról van szó. Vajon nem szükséges "befolyás" az, hogy a károsult biztos érzi, kára csak saját hibájából, vagy mindenki számára elháríthatatlan okból származhat? A reparáció olyan alapelv, amelynek érvényesülése a fenti kérdésre is megoldást ad.

b/ A prevenció /nevelés/

Társadalmunknak nyilvánvaló érdeke, hogy a károkozások száma minél kisebb legyen. Az ehhez vezető egyik alapvető módszer, hogy hathatós jogszabályok visszatartsanak mindenkit ilyen cselekedettől, illetve arra ösztönözzenek, hogy mindent megtegyenek, ami elképzelhető a kár elkerülésére. Ez a preventív jelleg a polgári jogi felelősség megfelelő szabályozása esetén általánosan, elvileg konkrét realizálódás nélkül is hathat /generális prevenció/.

Konkrét esetben a befolyásolás, nevelés egy bizonyos károkozó irányában hat; az, hogy károkozása esetén, amelyet el tudott volna háritani, meg kell térítenie a kárt, nyilván arra ösztönzi, hogy a jövőben ne tegyen hasonlót, illetve mindent megtegyen a kár megelőzése érdekében. Ez utóbbi bizonyos értelemben nevelő jellegű, az ember pozitívabbá válásának elősegítője /speciális prevenció/.

A visszatartó hatásnak, ilyen irányú befolyásolásnak természetesen megvannak a határai is. Bizonyos elvárási szinten túl a prevenció már nem érvényesülhet, hiszen az már az emberi teljesítőképességet haladná meg /pl. vis maior elhárítása/.

A kérdés most már csak az, hogy hol lehet meghuzni ezt a felső határt, amelyen belül még a nevelési szempontok hatnak és amelyen túl már nem.

Nagyon sokan a prevenció igazi, s egyben kizárólagos érvényesülési területének a vétkes magatartásokat tartják; felelősségi szankció alkalmazása csak szándékos vagy gondatlan magatartás esetén indokolt, az elérni kívánt megelőző hatás ugyanis csak e körben biztosítható.

Azon túlmenően, hogy a felelősségi szankciót nem kizárólag preventív szempontok váltják ki, a dolgozat felfogása szerint

maga a megelőző, visszatartó, nevelő hatás is elérhető a vétkeségen kívül. Beigazolódott ez a fokozott veszéllyel járó tevékenység jogalkalmazói gyakorlatában is. Mádl Ferenc következőképpen ír erről: "Ami a prevenciót illeti, az nemhogy hiányzik, de talán még fokozott mértékben hat... A keletkező kár jelzi, hogy a mechanizmusban valahol hiba van. A kártérítési szankció pedig arra ösztönöz, hogy az adott és hasonló hibaforrásokat felszámolják".³ Marton Gézának is az a véleménye, hogy nem elegendő csupán a vétkeességben foglalt gondossági mérték teljesítése, ezen túl is megkívánható további olyan magatartás kifejtése, mely a kár be nem következését eredményezi.⁴

Különbség persze van, elsősorban a prevenció iránya szempontjából. A vétkes magatartáshoz kapcsolódó szankció az emberi hibára reagál és arra ösztönöz, hogy a jövőben a vétkesen eljáró fokozottabb gondosságot fejtson ki. Azon a területen viszont, ahol a bekövetkezett eredmények nem emberi hiba, vétkes magatartás volt a kiváltója, de ezt az eredményt emberi eszközökkel el lehetett volna hátrítani, a szankció nyilván éppen ezen eszközök igénybevételére fog sorakötni. Aligha vitatható, hogy a mai kor tipikus károkai ez utóbbi intervallumba esnek, a prevenciónak ezért a károkok elleni, elsősorban technikai védekező eszközök igénybevételére ösztönző oldala domborodott ki. Ez az oka annak is, hogy a bírói gyakorlat egyre szigorubb követelményeket támaszt a károkozókkal szemben és ezáltal a fokozottabb kármegelőzési törekvését segíti elő.

A felső határ ezért, amelyen túl már semmilyen ösztönző hatás nem váltható ki a felelősségi szankcióval, a dolgozat szerint az emberileg el nem hátrítható, egyébként jogellenes eredmények szintje alatt húzható meg.

A polgári jogi alapelvek - a reparáció és a prevenció - nyújtanak eligazítást abban, hogy a jogellenes magatartás folytán bekövetkezett eredmény kockázatát a jogellenesen eljáró, vagy a sérelmet szenvedett viseli, azaz a magatartás kifejtője helytállással, felelősséggel tartozik-e.

A dolgozat álláspontja szerint mindkét alapelv egyidejű, bármilyen arányu megléte, hatásai alkalmazhatósága esetén kerül sor felelősségre vonásra, ezen kívül a káros eredményért való helytállás másra

át nem hárítható. Az egyik oldalon a határ az, hogy bármennyire is kárt akart okozni valaki, felkészült rá, beszerezte az eszközöket, előkészítette a feltételeket, a magatartást kifejtette, vagyoni károsodás azonban nem következett be, reparáció nem lehetséges, s bár nevelésre feltétlenül szükség lenne, nincs polgári jogi felelőssége.

Más oldalról épp így határvonal, ha olyan káreset következik be, amely valakire visszavezethető, reparációt igényelne, azonban semmi módon nem lehetett elhárítani a kárt, hiányoznak azok a feltételek, amelyek esetén prevencióról, nevelésről egyáltalán beszélhetünk - polgári jogi felelősség ilyenkor sincsen. E két határ között lévő intervallum azonban teret enged mind a nevelésnek, mind a reparációnak - ez a polgári jogi felelősség területe.⁵

c/ A represszió

A jogi felelősség egyik összetevője, eleme lehet a represszió is. A polgári jogban funkcionális szerepe azonban - ismét csak a jogág természete folytán - alig van. A represszió kétféle értelemben is használatos: egyik megfogalmazás szerint kifejezett hátrányt jelentene, másik értelmezés szerint pedig a szubjektív oldalhoz rendkívül szorosan kapcsolódó szankciós helyzettel azonosítják.

Ha kifejezett hátrányként fogjuk fel és ezzel bizonyos megtorló, büntető jelleget kölcsönzünk neki, akkor a represszió nem a felelősséghez, hanem minden szankcióhoz kapcsolódó sajátosság. Nincs különbség e téren a kártérítési szankció, vagy bármely más polgári jogi szankció között sem, a hátrányokozás ugyanis a szankciók közös vonása, függetlenül attól, hogy az adott esetben az eredeti állapot tényleges helyreállítása történik, vagy pl. kártérítésre kerül sor.

A kártérítésnek az a sajátossága, hogy a reparáció a károkozó vagyonának csökkenése mellett valósul meg, ennek mértéke azonban rendszerint megegyezik az okozott kárral. Ha a károkozó a bekövetkezett kárt úgy tudná reparálni, hogy meg nem történtté tenné az esetet, vagyonából semmit sem kellene fizetnie. Kártérítésre azonban éppen akkor kerül sor, amikor a károkozás irreverzibilis - s ez az irreverzibilitás okozza a vagyoncsökkenést. Voltaképpen

tehát a reparáció speciális érvényesülési módjáról van csupán szó. Emiatt nem fogadható el az ez álláspont, hogy kifejezett hátrányt csak a vagyonérték csökkenése, a kár megtérítése okoz, a repressziós hatás itt érvényesül, s ilyenkor beszélhetünk felelősségről. A hangsúly valójában nem a vagyonérték csökkentésén van, hanem a reparáción, illetve megvalósulásának egyetlen lehetséges módján.⁶

Amennyiben a repressziót abban a másik értelmében használjuk, hogy az a megatartás szubjektív oldalához /szándékosság, gondatlanság - ezek belső fokozataihoz/ erősen igazodó szankcionálást jelent, ugyancsak arra az eredményre jutunk, hogy a polgári jogban elvélve fordul elő olyan eset, amikor a szankció mértéke a károkozó vétkességéhez igazodna. Az állam javára való marasztalás egyes esetei is csak kivételek, a vétkesség magas foka itt speciális szankcionálást eredményez. Az általános az, hogy ha prevenció lehetséges és reparáció szükséges, a kárt teljes egészében kell megtéríteni, a cselekvés szubjektív jellemzői rendszerint figyelmen kívül maradnak.

3. A felelősségi követelmények növekedése

a/ A társadalmi viszonyok néhány releváns új vonása

A társadalmi viszonyok mind a politikai-közéleti, mind a gazdasági területen olyan fejlődést mutatnak, amelyek az emberekkel szemben magasabb elvárásokat hívnak életre. Szabó Imre így ír erről a jelenségről: "A demokrácia kiszélesedése szükségszerűen együtt jár az emberek és intézmények önálló tevékenységének fokozódásával; az önálló intézkedési jogkör pedig társadalmilag csak akkor és annyiban hasznos, illetőleg eredményes, amikor és amennyiben az önállóság egyben a felelősség növekedésével párhuzamos. Ez a mi viszonyainkra alkalmazva annyit jelent, hogy a szocialista demokrácia fejlődésével erősödnie kell az emberek felelősségérzetének és következetesebbé kell válnia a társadalmi felelősségrevonásnak."⁷

Gazdasági életünkben az 1968-ban bevezetett gazdaságirányítási rendszer előnyös módon legalizálta a szigorú központi igazgatás alól mindinkább kitörni akaró gazdasági viszonyokat, relációkat. A reform rendkívül széles kört érintett s további közvetett

kihatásai a társadalmi élet nagyrésztét megmozgatták.

A jog területe azok közé tartozik, amelyet eléggé közvetlenül érintettek az új rendelkezések. Különösen ide tartozik a polgári jog, amely a gazdasági élet viszonyait elsősorban szabályozza - már csak a vállalati önállóság megnövekedésével kapcsolatos kérdések miatt is. Még egy lépéssel továbbmenve eljutunk a bennünket elsősorban érdeklő kérdéshez; a vállalati önállóság megnövekedése a polgári jogi felelősség területén is új, magasabb szintű igényeket teremtett.

Már az eddigiekben is általánosan elfogadottnak volt mondható, hogy a szocialista szervezetekkel, jogi személyekkel szemben magasabb az elvárhatósági mérce, mint egyébként. A nagyobb önállósághoz tartozik, hogy a vállalatok még inkább körültekintően járjanak el, mindent bevéssenek, amely a gazdasági forgalom zavartalanságát biztosítja, illetve ha ezt nem teszik, fokozottan is viseljék ennek következményeit. Tulajdonképpen arról van szó, hogy a gazdaságalkotási mechanizmusban bekövetkezett változások megerősítették és alátámasztották azt az elvi álláspontot, hogy szocialista szervezeteinkkel szemben a mércét magasra helyezzük, valójában károkozás esetén ne vétkességükre legyünk tekintettel, hanem ennél még többet is megköveteljünk.

b/ Tudati és technikai fejlődés

A termelés, forgalom közvetlen viszonyaitól eltekintve is társadalmunk fejlettségi szintje indokolja, hogy a jogi szabályozás magasabb követelményeket támasszon az állampolgárokkal szemben. A folyamat nemzetközi méretű, alapvetően két mozgató rugója van: a technika, és ezzel párhuzamosan ismereteink kiterjedése.

Ma már szinte közhelyként hangzik, hogy a technikai vívmányok betörték az emberi mikrokörnyezetbe - a háztartásban, egyszerű munkában, a közlekedés során, sőt szórakozásunk, kényelmünk szolgáltatásban is gépeket veszünk igénybe. Ez az egyébként kifejezetten pozitív, az emberi életszínvonal emelkedését elősegítő jelenség azzal a negatív mellékhatással is jár, hogy a gépi eszközökkel egyrészt könnyebb kárt okozni, másrészt pedig az ilyen károkozások jóval hatékonyabbak is, mint régebben.

A polgári jog a fokozott veszéllyel járó tevékenység szabályozásával részben reagált az új helyzet követelményeire, a gyakorlat

azonban ezt mutatja, hogy a társadalom reparatív igényei még tovább növekedtek. A technikai eszközökkel okozott károk ellen nem annyira az emberi magatartásra, hibára, gondatlan eljárásra ráhatással lehet védekezni, hanem más technikai /védő/ eszközökkel; az elvárás tehát az, hogy mindenki mindent vessen be a sérelem elhárítása érdekében s ha ezt nem teszi, konkrét vétkességétől függetlenül felelősséggel tartozzon.

A felelősségi követelményszint emelkedésének fontos tényezője az ítélőképesség, képzettség, szellemi felkészültség fejlettsége is. A magasszintű ismeretekkel rendelkező emberekkel szemben nem eltulzott követelmény a fejlettebb gondolkodás, a legteljesebb figyelem más vagyonának védelmében. Erősen remélhető, hogy a célnak megfelelően reagálnak a jog azon előírásaira, melyekfokozott követelményeket támasztanak velük szemben a károkozások megakadályozása terén.

II.

A polgári jogi felelősség rendszere

A polgári jog elsősorban vagyoni, kisebb részben személyiséggel összefüggő viszonyokat védelmező rendelkezéseinek megsértése jogellenes magatartás és szankciót vált ki. E szankciók egy része a vagyoni forgalomban mutatkozó zavar, fennakadás áthidalását, elsimítását szolgálja, függetlenül a konkrét jogviszony alanyai magatartásának jogi értékelésétől. Másik részük viszont a reparatív és preventív hatások alkalmazásával avatkozik közbe, s törekszik az alapvető cél - a vagyoni viszonyok védelmének - megvalósítására. Ez utóbbiak a felelősségi szankciók.

Nyilvánvaló, hogy ha a polgári jog rendszerében azokat a területeket kívánjuk felderíteni, ahol a felelősség szerephez jut, akkor azokat ott kell keresni, ahol a polgári jog jogellenes magatartásokra reagál. Ennek főbb esetei a következők:

1. a személyhez fűződő jogok sérelme,
2. a jogalap nélküli birtoklás,
3. az érvénytelen szerződés,
4. a szerződésszegés,

5. a jogalap nélküli gazdagodás és
6. a szerződésen kívüli károkozás.

Az egyes csoportok rövid áttekintése során a dolgozat arra kísérel meg csupán választ adni, hogy a jogellenes magatartások egyes eseteihez a jog mikor kapcsol felelősségi, s mikor egyéb szankciót.

1. Személyhez fűződő jogok sérelme

A felelősségi és egyéb szankciók között tett elvi megkülönböztetésből egyszerűnek tűnik egy olyan felosztás, hogy a személyhez fűződő /és szellemi alkotásokkal kapcsolatos/ jogok megsértése esetén beálló kártérítés felelősségi természetű, az egyéb, felróhatóságtól független, a pusztá jogsértésen alapuló és elégtételt nyújtó szankciók pedig nem azok.

2. Jogalap nélküli birtoklás /birtoksértés/

A tulajdonjogi viszonyok sérelmét jelenti, ha valaki másnak a dolgot jogalap nélkül birtokolja. Jóhiszeműsége esetén azonkívül, hogy a dolgot vissza kell adnia /az eredeti állapotot helyre kell állítani/, közöttte és a sérelmet szenvedett között csupán a visszakövetelés időpontjában fennálló helyzet szerinti elszámolásra kerül sor. Ha viszont rosszhiszemű volt, már számos olyan szankció lép életbe vele szemben - felel azokért a károkért, amelyek a jogosultnál nem következtek volna be, felel a beszédett és beszédni elmulasztott összes haszónért; amelyek reparatív - preventív alapúak, ennél fogva felelősségi természetűek.

3. Érvénytelen szerződés

Az érvénytelenség felelősségi szempontból való megítélése különösen összetett s ezért erősen vitatott dolog. Általánosabb az a felfogás, amely egyáltalán nem lát benne felelősségi vonást; eszerint az érvénytelenség csupán forgalombiztonsági szempontokat szolgál. Ez alól csak szűk kivételt jelentenek a restitució elvonására vezető esetek /csalárd módon megkötött szerződések/.⁸ A másik álláspont szerint viszont az érvénytelenség a maga egészében felelősségi jellegű: "Érvénytelenség esetén az érvénytelenséget előidéző fél azért felelős, mert a szerződés nem jött létre, noha a másik fél vagy harmadik személy joggal bízott a létrejövetelben" - írja Keményes Béla.⁹

A dolgozat álláspontja szerint az érvénytelenség nem sorolható ilyen megközelítésben egyik csoportba sem. Kiindulópontunk az, hogy az érvénytelenség olyan jogintézmény, amely a jogügylet valamely lényeges, szükségképpeni komponensében fennálló hibára reagál és ennek folytán kizárja a célzott joghatás beálltát. A jogügyletek 4 szükségképpeni kellékéhez igazodnak az érvénytelenségi okok is.

Érvénytelenségi ok fennállta esetén lépnek életbe az érvénytelenségi szankciók. Az utóbbiak oszthatók fel - természetük szerint - a felelősség olveit magukon hordozó, vagy nélküli jogi reakciókra.

a/ Eredeti állapot helyreállítása

Ennél a szankciónál az érvénytelenségnek a forgalombiztonságot védő oldala domborodik ki. Felelősségének nem tekinthető, mert bár kifejezetten reparatív jellegű, de teljes egészében mentes a felelősséghez minimális fokban szükséges preventív szempontoktól. Jól mutatja ezt, hogy alkalmazására érvénytelenségi ok megléte esetén akkor is sor kerül, ha ez esetleg éppen annak a félnek számára lesz kedvezőbb, aki az érvénytelenségi okot maga idézte elő.

b/ Az állam javára való marasztalás

Ennek a szankciónak megítéléső általában egységes, felelősségi jellege olismert. Sajátossága, hogy polgári jogunk azon ritka esetei közé tartozik, ahol nem a reparatív, hanem a preventív-nevelő szempontok az elsődlegesek. Alapja a vétkességök egy minősített esete, a csalárdság. A reparatív szemlélet bizonyos módon azonban még itt is hat: a súlyosan felróható módon eljáró féltől csak a már teljesített szolgáltatást lehet az állam javára elvonni, és az elvonás mértéke sem haladja meg a nyújtott szolgáltatás összegét.

c/ Kártérítés

Azáltal, hogy a felek egymásközti szerződése érvénytelen, harmadik személyeket is károk érhetnek. Ezt a kárt elsősorban mindkét félnek kell megtéríteni.

Ha a felek jóhiszeműek voltak, vagy mindkettőjük téríti meg a kárt, vagy csak az, akinek megatartására az érvénytelenség visszavezethető. Ha viszont valamelyik fél rosszhiszemű volt, a teljes kárt neki kell megtérítenie.

Az érvénytelenség e szankcióját jellege, indokai alapján szintén felelősséginek kell tekintenünk, azzal, hogy - jóhiszeműség esetén - a helyrállás objektív alapon is történhet.

4. Szerződésszegés

Az érvénytelenség a szerződés megkötésének létszakában felmerülő hibára, a szerződésszegés pedig a teljes fogyatékoságaira, hiányaira reagál.

Minden olyan tény, állapot, magatartás szerződésszegő, amely beleütközik a felek érvényes szerződéses megállapodásába. A szerződés megszegésének sokféleségéből következik, hogy a polgári jog eltérő típusú szankciók bevonásával törekszik a nemkívánt állapot orvoslására. Amennyiben a szerződésszegéshez, mint jogi tényhez olyan szankció kapcsolódik, amelynek nem a felelősség alapelvei, a reparáció és prevenció az alapja és életrehívója, felelősségről nem beszélhetünk. Amikor viszont a szankció beállítását elsődlegesen reparatív, illetőleg preventív-nevelő szempontok indokolják /felrőható/, felelősség lehetséges.

a/ Kötelezetti késedelem

Nem felelősség jellegűek:

- követelhető a teljesítés,
- elállási jog /speciális esetekben/
- pénztartozás után kamat jár.

Felelősség:

- a szolgáltatás tárgyában keletkezett kárt - függetlenül okától /akár vis maior/ - meg kell téríteni,
- kártérítés /bizonyított vagyoni kár esetén/.

Az elhatároló ismérv az, hogy a szankciót milyen szempontok hívják életre, milyen jogi cél megvalósulását szolgálja.

b/ Jogosulti késedelem

Objektív beállása esetén a kötelezetnek megfelelő jogai keletkeznek /bírói létét lehetősége, az ő késedelme nem állhat be, a kárveszély átszáll a jogosultra, a jogosult esetleges költségterítési kötelezettsége, kamatfizetés alóli mentesülés/, amelyek nem felelősségi szankciók, a fentiekben már vizsgált okok miatt. Ha viszont felrőhatóság áll fenn, felelősségi szankcióként kártérítésre kerül sor.

c/ Hibás teljesítés

A hibás teljesítéshez kétféle szankció, a kellékszavatosság, és a kártérítés kapcsolódhat. Az utóbbi felelősségi szempontból való megítélése aligha vitás, annál inkább az a szavatosságé.

A kellékszavatosság a hibás teljesítés beállításához objektíve kötődik, függetlenül attól, hogy annak oka elhárítható volt-e vagy sem. A dolgozat álláspontja szerint mégis felelősségi esetről van szó. A szavatosság életre hívói nyilvánvalóan a felelősségi alapelvek, a reparáció és prevenció ezzel, hogy a reparatív szempont adott esetben - a társadalom elvárása, fontos jogpolitikai megfontolások, a fogyasztók érdekeinek fokozott védelme folytán - előtérbe helyezett. Nem kétséges azonban a bennerejlő preventív vonás sem; a munka jobb megszervezésére, a gépek megfelelő karbantartására, az eladásra kerülő termékek magas szintű ellenőrzésére történő ösztönzés. A jogi szabályozás voltaképpen abból a vélelemből indul ki, hogy az, aki termékek megtermelésével foglalkozik, képes ehhez olyan feltételeket biztosítani, amelyek a hibák kiküszöbölését eredményezik és a jogi ösztönző eszközökkel ez a cél elősegíthető. A prevenciónak a korszerű technikai eszközök igénybevételére serkentő hatása a legnagyobb súllyal éppen ennél a jogintézménynél jelentkezik.

d/ Lehetetlenülés

Értelemszerűen a lehetetlenülés elsődleges jogkövetkezménye a szerződés megszűnése nem felelősségi természetű, míg valamelyik félnek felróható esete, illetve az ennek folytán beálló kártérítés az.

5. Jogalap nélküli gazdagodás

A gazdagodó és a sérelmet szenvedett között az elszámolás módja - a jó-, illetve rosszhiszevőség megkülönböztetésével - azonos a jogalap nélküli birtoklásnál már látottakkal, ezért csupán utalnék az ott elmondottakra.

6. Szerződésen kívüli károkozás

A szerződésen kívüli károkozással, a polgári jogilag jogellenes magatartások kiemelkedő fontosságú részterületével a dolgozat²második részben, a felsoroltaknál jóval részletesebben kíván foglalkozni.

III.

A szerződésen kívüli kártérítési felelősség elvi kérdései

A polgári jog által jogellenesnek minősített magatartások között elméleti és gyakorlati okok miatt is megkülönböztetett súlyu csoportot alkotnak a szerződésen kívüli károkozások. Célul tűzött feladatunk a polgári jogi felelősséggel való kapcsolatának, összefüggéseinek kimutatása, kissé mélyebb elemzéssel, mint azt a korábbi esetcsoportoknál tettük.

Az első szembeűnő sajátosság, hogy a szerződésen kívüli károkozáshoz egy szankció, a kártérítés kapcsolódik. Ez utóbbi is csak akkor, ha a felelősségi alapelvek által meghatározott, a felróhatóságban megfogalmazódott szempontok, feltételek az adott esetre alkalmazhatóak, vagyis a károkozás a károkozónak felróható. A kártérítés tehát felelősségi szankció - a szerződésen kívül okozott károkért való helytállás a polgári jogi felelősség egyik fontos részterülete.

Nem egységes annak a megítélése, hogy a károkozásban jelentkező jogellenes magatartásokra alkalmazott kártérítési szankció milyen határok között képes a felelősség alapelvei által is kitűzött célt szolgálni. Nehezíti a helyzetet, hogy a felelősség alapelveiről vallott felfogások is eltérőek, és ez kihat a kártérítés igénybevételének terjedelmére is. A felelősség alapvető, kizárólagos céljának az emberek nevelését, javítását tekintő nézet a kártérítés érvényesülési területét elsődlegesen a vétkes, javítható emberi magatartások között találja meg. Ha viszont a nevelésen, prevención kívül a reparációt is a felelősség mozgatójaként fogjuk fel, még mindig nyitott kérdés marad, hogy milyen követelményszint felel meg a most már kettős elv harmónikus érvényesülésének, azaz hol húzható meg az az optimális határ, ahol a jogellenes károkozásokra a kártérítési felelősség eredményesen alkalmazható. A Ptk jelenlegi megoldása rugalmasan kezeli a kérdést: a 339. §. /1/-ben megfogalmazott "általában elvárható" mérce tartalommal kitöltését a jogalkalmazásra bizza. A bírói gyakorlat pedig a társadalomnak a már láttott okok miatt, a felelősségi követelmény emelkedésében jelentkező igénye folytán mind többet vár el általában a károkozótól a kár

elkerülése érdekében, kimentésre gyakorlatilag a vétkességtől függetlenül akkor kerül csak sor, ha a kár bekövetkezte nem volt elhárítható.

A helyzet felkinálta választ kettős. Az egyik lehetőség az adott körülményekhez rugalmasan alkalmazkodó "általában elvárható" szint megtartása törvényi, jogalkotói vonalon a szerződésen kívüli kártérítési felelősségre is azzal, hogy ennek feszített követelményekkel való tartalmi kitöltése a bírói gyakorlatra marad. A másik megoldás az, hogy jogszabályalkotási szinten is hangot kapjenak a követelményok diktálta társadalmi kívánalmak, és a szerződésen kívüli kártérítési felelősségnek egységes, kétséget nem hagyó, a károkozással kapcsolatos konkrét emberi hibákon tekintendő törvényi megfogalmazására kerüljön sor.

Mindkét megoldásnak megvannak a maga előnyei. Közülük a dolgozat az utóbbi érveit tartja meggyőzőbbeknek, dogmatikai szempontból is nyomatékosabbaknak.

1. A kártérítési felelősség elemei

Emberi megatertés szerződésen kívüli károkozásnak minősüléséhez, továbbá ahhoz, hogy a kártérítési felelősség mechanizmusát működésbe hozze, legalább négy feltétel fennforgása szükséges. Ezeket a feltételeket szokás a kártérítési felelősség elemeinek nevezni:

- /1/ a jogellenesség,
- /2/ a kár,
- /3/ az okozati összefüggés és
- /4/ a felróhatóság.

/1/ A jogellenesség

A polgári jogi szabályok megszegése, velük való bármilyen szembekerülés megfelelő kiemelt előnyök kompenzáló hatása nélkül általában jogellenes. Ez a megközelítés azonban - csakúgy, mint amikor a felelősség lényegének rövid és egyszerű kifejezésére tettünk kísérletet - konkrét esetre vonatkoztatva keveset mond. Az általános fogalmat le kell bontanunk, a tágra rajzolt kört le kell szűkíteni ahhoz, hogy a bennünket elsősorban érdeklő rész-

terület, a szerződésen kívüli károkozások jogellenességének sajátosságaira rátaláljunk, azokat feltérképezzük.

A legszélesebb kategóriából, a társadalomra veszélyességből indulunk ki, szűkebb a jogellenesség és csak harmadik lépcsőben jutunk el a károkozások jogellenességéhez.

1/ Társadalomra veszélyesség

A társadalom szempontjából sokféle jelenség rejt magában veszélyeket, ezeknek azonban csak egy része olyan, amely a jogi szabályozást is érinti. Veszélyes lehet a társadalom szempontjából pl. egy természeti esemény, mint a tűz, árvíz, villám, stb, ezek azonban jogi eszközökkel nem háríthatók el. A jog az emberi magatartások veszélyessége ellen lehet hathatós védelmi eszköz, az előbbiekkal szemben emberi magatartás hiányában legfeljebb a társadalom műszaki-technikai felkészültsége útján szállhatunk szembe.

Maguk az emberi magatartások sem mind olyanok, amelyekre a jog eszközeivel hatni lehet, vagy szükséges. Nem sorolhatók például ide azok az esetek, ahol a magatartás társadalomra veszélyessége bizonyos fokot nem ért el, így ha valakinél az antiszociális érzület csupán a belső gondolati szándékig jutott el, de a külvilágban tettben nem nyilvánult meg, vagy a nemtevésnek azok az esetei, melyek nem ütköznek valamely tevésségre kötelező parancsba, stb. Ezek sem maradnak feltétlenül társadalmi értékelés nélkül, általában erkölcsi megítélés alá esnek.¹⁰

A bizonyos társadalomra veszélyes fokot elért emberi magatartásfajták váltják ki a jog reakcióját. Voltaképpen itt kezdődik a jogellenesség területe; az olyan társadalomra veszélyes magatartás jogellenes, amely a jog által figyelembe vett szintet meghaladja.

2/ Jogellenesség

Az adott megközelítésben a jogellenesség a társadalomra veszélyes magatartások egy részének a jog által való értékelése, amely az objektív összefüggésekre helyezi a hangsúlyt. Ebben az értelmében a jogellenesség általános, absztrakt fogalmát kapjuk. Feladatunk most az, hogy ehhez képest a polgári jogi jogellenesség sajátos, konkrét formáját különítsük el.

A polgári jog számára azok a magatartások jogellenesek, amelyek az általa védett érdekeket sértik. Ezek az érdekek - a jogág

tárgyául szolgáló társadalmi viszonyok típusaiból következően - alapvetően kétfélék: kisérszben személyi, döntő sullyal pedig vagyoni vonatkozásuak.

A személyiséghez füződő jogokat a polgári jog nem egyedül, s nem is elsődlegesen védi. Nyilvánvaló, hogy más jogág, elsősorban a büntetőjog eszközei jóval hatékonyabbak e feladat megoldására, párhuzamosan és másodlagosan azonban a polgári jogi eszközöket is célszerű lehet igénybe venni. E jogágban az alapvető feladat a vagyoni viszonyok védelme, a polgári jog eszközei elsősorban ilyen irányban hasznosíthatók.¹¹

Hasznos lehet a jogellenes magatartásoknak a hozzájuk kapcsolódó szankciók szerinti felosztása is.

A jogellenes magatartások kisebb része szankciót nem vált ki, akár ezért, mert alkalmazásával - a jogellenesen eljáró érdekeit is figyelembe véve - a kívánt hatás már nem érhető el /pl. elháríthatatlan kár megtérítése/, akár pedig azért, mert a konkrét társadalomra veszélyesség olyan csekély, hogy a szankció hatásának kiváltása felesleges /pl. utaló magatartás eseteinek többsége/. A jellemző mégis valamilyen szankció alkalmazása, bár ezeknek feltételei, az elérni kívánt célhoz igazodóan, eltérőek. Ilyen sajátos feltételek, szankciót kiváltó szempontok lehetnek a jogellenességen túl a vagyoni forgalom rendjének helyreállítása, egyes vagyoni jogok sérelmének a magatartás értékelése nélküli orvoslása, reparatív és preventív hatások kiváltása, stb.

3/ A károkozó magatartás jogellenessége

Valamely magatartásfajta jogellenessé minősítésének kétféle módja ismeretes. Az egyik változat a szóbajöhető eseteket minden részletvonásra kiterjedően, pontosan körülírja, a jogellenesség ilyenkor a tényállás megvalósulásához kapcsolódik. A másik módszer egy olyan specifikus ismérvet jelöl meg, amely ha bármely magatartást jellemez, azt jogellenessé teszi.

Az előbbi megoldást alkalmazza a büntetőjog. Az egyes bűncselekmények törvényi tényállásainak megvalósulása mindig jogellenes, de ezeken a taxative felsorolt eseteken kívül büntetőjogilag elítélt magatartások nincsenek.

Másként jár el a polgári jog. Körülírt tényállások, előzetesen rögzített károkozó magatartásfajták itt nincsenek jogszabályi keretbe

öntve.¹² Felvetődik a kérdés, hogy ilyenkor mi dönti el, az egyik magatartás jogellenes, a másik pedig nem az a polgári jog szempontjából.

A szerződésen kívüli jogviszonyban rendszerint az a magatartás válik jogellenessé, amely károkozáshoz vezet. Önmagában jogellenes magatartások csak ritka számban fordulhatnak elő /pl. jogalap nélküli birtoklás/, azzá éppen a hozzájuk kapcsolódó kár által lesznek.

A szocialista polgári jogban a károkozások általános tilalma a főszabály: ha a károkozó magatartást jogszabályi rendelkezés nem teszi külön jogossá, az jogellenes lesz függetlenül attól, hogy a károkozó alanyi jog alapján cselekedett-e. Ezt az elvet juttatja kifejezésre a Ptk 339. §. /1/ is: "Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni".¹³ A károkozás tehát mindig jogellenes, kivéve ha jogszabály ez alól mentesít /pl. kisajátítás, szükséghelyzetben okozott kár/.

További felmerülő kérdés, hogy más jogágak szabályainak megszegése releváns-e a polgári jog szempontjából. Kiindulópontunk, hogy polgári jogilag jogellenes a magatartás csak akkor lesz, ha kár kapcsolódik hozzá. Ez viszont független más jogág szabályainak sérelmétől, vagy fordítva is, más jogág szerinti jogellenesség kár nélkül a polgári jog számára nem lesz jogellenes. Példával megvilágítva, ha egy szabadon mozgó kutya kárt okoz, a polgári jog szempontjából nem jogellenességi elem, annak az államigazgatási szabálynak megszegése, amely a kutyák pórázon tartását írja elő. A polgári jogi jogellenesség fennáll, ha a kutya pórázon volt és kárt okoz, és nem lett volna jogellenes, ha nincs kár, mégha az állat az államigazgatás szempontjából szabálytalanul, póráz nélkül kószált volna. /Más kérdés a felróhatóság megítélése/. Ugyanigy, a közlekedési szabályok megszegése baleset alkalmával a polgári jog szempontjából irreleváns, ha a szabályszegés nincs okozati összefüggésben a bekövetkezett káreseménnyel.

Egy vonatkozásban mégis összefüggés lehet más jogág cselekvésre kötelező előírása és a károkozás jogellenessége között.

Adott kár oka mind aktív magatartás /cselekvés/, mind passzív magatartás /mulasztás/ lehet, így mindkét magatartástípus jogellenes

lehet, ha kár kapcsolódik az egyikhez vagy a másikhoz. Ha a kár valamely magatartás ki nem fejtése következtében áll elő /azaz aktív cselekvés esetén nem következett volna be/, a mulasztás - miután károsodáshoz vezetett - polgári jogilag jogellenes. Látszólag ez a helyzet a magatartás kifejtését külön elrendelő kötelezettség nélkül is. Ilyen felfogás azonban oda vezetne, hogy valamely nemtevés folytán bekövetkezett kár esetén mindenki, minden ember jogellenesen cselelkedne, nem tett meg valamit, amely miatt a kár bekövetkezett /még ha ez kötelessége nem is volt, sőt nem is tudott az egész káresetről/. A mulasztás ezért csak akkor tekinthető jogellenesnek, ha a káron kívül még egy feltétel fennforog: annak a cselekvésnek kifejtési kötelezettsége, külön előírása a károkozóra nézve, amelynek hiánya a kárt okozta. Ez az előírás bármely jogágban gyökerezhet.

/2/ A kár

A jogellenesség a kártérítési felelősségnek nélkülözhetetlen eleme, hiányában felelősségrevonásra nem kerülhet sor. Ugyanilyen nélkülözhetetlen összetevő a káreredmény is. Szoros az összefüggés a két kategória között: a szerződésen kívüli viszonyban a magatartást kifejezetten a hozzá kapcsolódó kár teszi jogellenessé. Ugyanez például a szerződéses kapcsolatokról már nem mondható el, jogellenesség itt kár nélkül is lehetséges.

A kár hatályos jogi szabályaink szerint¹⁴ mindig vagyoni jellegű, vagyoni érdekeket érintő hátrányt jelöl. Közismert a tényleges kár, elmaradt haszon, egyéb költségek közötti megkülönböztetés, a bekövetkezett vagyoni hátrány irányultságától függően. A kártérítési felelősség feltételeit kereső elméleti megközelítés megelégedhet azzal, hogy ha a kár bármelyik formában is jelentkezik, a megtérítése iránti szankciós igény erről az oldalról kiváltott. Hozzátehetjük azonban, hogy a jogalkalmazói gyakorlat számára a kár korántsem ilyen egyszerűen kezelhető kategória, összegének pontos meghatározása - részben az okozati összefüggés elágazásai folytán, részben pedig a vagyoni hátrány megállapításának nehézségei miatt - gyakran jelent komoly problémát.

/3/ Okozati összefüggés a jogellenes magatartás és a kár között

A dolgozat az okozati összefüggést bár önálló felelősségi elemként kezeli, a valóságban a már említett összetevőkkel szerves egységet

alkot, a kiragadás tehát mesterséges. Voltaképpen a vizsgált két komponens, a jogellenes magatartás és a kár közötti összefüggés feltétlen meglétéről van szó.

A szerződésen kívüli károkozásokat éppen az az okozati összefüggés teszi jogellenessé, amely őket a kárhoz kapcsolja. Tudjuk azonban, hogy adott eseménynek, így konkrét káresetnek is rendkívül sok oka lehet, ezek a maguk módján mind az okozat beteljesüléséhez vezetnek. Minden magatartásról, ami valamiképpen oka a káresetnek, mégsem mondható el, hogy jogellenes lenne. Így pl. nem jogellenes egy ajtó felszerelése csupán azért, mert később valaki más az ajtót betöri, vagy nem lehet jogellenesnek tekinteni egy vázának asztalra helyezését, mégha később azt onnan leverik és így kár keletkezik, stb.

A polgári jog szempontjából csak azok az okok relevánsak, amelyekre a kártérítés eszközei hathatósak lehetnek, ezeket eredményesen lehet alkalmazni.

A kérdés az, hogy ezt az eredményességet milyen szempontok határolják be, egyáltalán eredményesség alatt itt mit kell értenünk.

Eörsi Gyula a befolyásolhatóság kategóriájában látja azt a kiemelt szempontot, amelynek fennforgása esetén az oksági kapcsolatot jogi szempontból releváns, s a kártérítési szankciót alkalmazni kell.¹⁵ A dolgot az oksági relevancia és a felelősségi viszonyok körét ennél tágabban húzza meg; a reparatív és a preventív nevelő szempontok együttes fennforgása esetén tartja célszerűnek polgári jogi, illetve kártérítési felelősségi szankció igénybevételelét.

A polgári jogi relevanciának konkrét esetre vonatkoztatott megállapítása mindig a bíróság feladata, figyelemmel az ügy körülményeire /általában a szempontokat a jogszabály adja meg, konkrét esetben a bíróság ezeknek megfelelően deríti fel az okozati összefüggést, alkalmazza a szankciót/.

/4/ A felróhatóság

Eörsi Gyula amikor a felróhatóságot nélkülöző, pusztán károkozáson alapuló felelősséget cáfolja, következőképpen ír: "... az okozati összefüggés a felróhatóságban jelentkező okkiválasztó szempont nélkül semmit sem mond... aki azt az álláspontot vallja, hogy

a károkozás önmagában megalapítja a felelősséget, annak meg kell mondani ezt is, hogy a végtelen számú tényező közül mit tekint oknak. Amikor pedig ezt megmondja, már nem alapozza a felelősséget kizárólag az okozásra."¹⁶

Valóban, a pusztán okozatosságon alapuló felelősség nem képzelhető el, hiszen ha már a releváns okot megmondjuk /kivel szemben kívánunk szankciót alkalmazni és miért vele szemben/ ezzel azt is mondjuk, hogy adott cselekedet ennek a személynek felróható. A felróhatóság azt jelenti, hogy az elkövetett jogellenes magatartás meghatározott személyhez - s nem máshoz - kapcsolódik, más emberek cselekményei nem jönnek figyelembe, a bekövetkezett eredmény releváns oka meghatározott személy magatartása. Jelenti azokat a feltételeket, amelyek fennforgása esetén a felelősség igénybevételére meghatározott személlyel szemben sor kerül.

Másként megfogalmazva ugy is mondhatjuk, hogy a felróhatóság az a kategória, amely bekövetkezett jogsértés esetén megmutatja az okkiválasztás szempontjait, megjelöli azt a jogilag releváns magatartást, amelyre a jogalkotó szerint általánosságban célszerű a felelősség eszközeihez nyulni.

Korántsem egyértelmű viszont, hogy a felelősség igénybevétele mikor célszerű, vagyis melyek azok a feltételek, amikor felelősség alkalmazására sor kerülhet.

A dolgozat azokat a károkozó magatartásokat tekinti felróhatónak, amelyekre alkalmazva a kártérítési szankció a megelőzés-nevelés és a helyreállítás hatásainak a kiváltására alkalmas.

Miután a kártérítés - természete folytán - korlátlanul képes kielégíteni a reparáció hozta igényeket, a felső határt a prevenció érvényesülése szabja meg. Nyilvánvaló azonban, hogy ezt a határt nem a vétkes magatartások területének szélén, hanem azokon jóval kívül kell keresnünk.

2. A kártérítési felelősség megfogalmazása

A felelősségben emberi magatartásra vonatkozó társadalmi értékolás jut kifejezésre. Alkalmazása során kiderül, hogy adott cselekedetet milyen szempontok szerint ítél meg a jogi szabályozás. Ez a szempont vétkesség esetében egy bizonyos elítélt pszichikai viszonyulás, a különleges védekezés ki nem fojtése esetén pedig az egyén hozzáállásától részben független.

A társadalom igényeinek változásával változnak az értékelés szempontjai is. A mai társadalom felismerhető igénye a felelősségi követelmények emelése, az, hogy a felróhatóságban jelentkező elvárési mérce minél magasabbra kerüljön.

A jelenség különösen élesen a szerződésen kívüli kártérítési jogban jelentkezik.

A komoly dogmatikai feszültségeket okozó folyamatra a jogalkalmazói gyakorlat úgy reagál, hogy az eredetileg szubjektív elbírálást kifejező jogszabályi mércét az "általában elvárhatóság" rugalmas értelmezésével objektív irányba tolja el, ténylegesen a kártérítésre kötelezés során a közvetlen emberi hibától elvonatkoztatva.

A dolgozat a megváltozott társadalmi és jogi helyzet jogalkotói megfogalmazását javasolja. Az elképzelés szerint a szerződésen kívüli kártérítési felelősség jogalapját általánosan - a vétkességen túl, de az "eredmény felelősség" absztrakt felső határa alatt - a fokozott felelősségben célszerű és időszerű meghatározni.

A Ptk. 339. §. /1/ bek. a következőképpen határozza meg a szerződésen kívüli kártérítési felelősség főszabályát: "Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható".

A javaslat szerint a következő megfogalmazást lenne helyes adni a kártérítési felelősségnek: "Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kár bekövetkezését elháríthatatlan ok eredményezte".

A kártérítési felelősség ehhez hasonló definiálása aligha mondható újnak, ismeretlennek¹⁷, felvetését álláspontunk szerint a hivatkozott jelenségek intenzív felmerülése indokolják.

A jelenlegi jogi helyzethez képest a javaslat lényeges különbséget a felróhatóság strukturájában hoz. A hatályos állapot a következő:

általános felelősség alapító	-	felróhatóság /vétkesség/
speciális felelősség alapító	-	különleges védekezés ki nem fejtése

A javasolt megoldás szerint:

általános felelősség alapító	-	objektív szint
egyres esetekben speciális felelősség alapító	-	vétkesség

a/ Objektív szint

Az elháríthatatlan ok mint mentesülésre vezető körülmény nem ismeretlen a polgári jogban. A veszélyes üzemek üzemeltetője is ennek bizonyítása esetén szabadulhat az okozott kár megtérítésének kötelezettsége alól. A szerződésen kívüli kártérítés terén általános kimentési okként kezelése alkalmazási körét persze lényegesen kitejrezténé.

Mindenekelőtt arra a kérdésre kell választ adnunk, hogy milyen követelményszint kifejezésére szolgál, mely károkozó magatartások esetén lehet eredményesen rá hivatkozni. A vétkesség, szűkebb értelemben vett felróhatóság csak akkor teszi lehetővé a kártérítési szankció igénybevételét, ha a károkozó magatartás valamilyen emberi, pszichikai viszonyulásban jelentkező hibával hozható összefüggésbe /szándékosság, vagy gondatlanság a káreredményt illetően/.

Természetesen kárt nemcsak szándékosan, vagy gondatlanul lehet okozni.

A vétkes magatartásokon kívül eső károkozások kétféllek: vagy olyanok, amelyeket emberi erővel el lehetett volna háritani, vagy pedig olyanok, amelyeket nem. Az emberileg elhárítható károkért való helytállást fokozott, az el nem hárithatókéért történt "abszolút" felelősségnek szokás nevezni. Az "abszolút felelősség" - amely voltaképpen nem is felelősség, hiszen kizárólag reparatív célt szolgál, semmiféle ösztönző hatása nincs - egészen kivételes, rendszerint valamilyen tevékenységhez /például jogszabályaink szerint bányászathoz/ kapcsolódik.

Az emberileg elhárítható károkozásokra az jellemző, hogy - objektív szempontból nézve - igénybe lehetett volna venni olyan eszközt, találni lehetett volna olyan megoldást, amelyek mellett - persze észszerű költségbefektetés mellett - a kár bekövetkezte elkerülhető lett volna. Ez a módszer, megoldás nem csupán abban állhat, hogy a konkrét cselekmény elkövetésekor a károkozó a legteljesebb gondosságot kifejti - ez is hozzátartozik. De beleértendő a károk megelőzésére, elkerülésére irányuló előzetes és célzatos felkészülés, a károk kizárását, vagy esélyei csökkenését szolgáló technikai vagy egyéb védekező eszközök alkalmazása, stb. is.

A dolgozat által adott felelősségi szint a megadott követelmények elmulasztása esetére is alkalmazandónak tartja a kártérítést; az "elháríthatatlan ok" kimentési körülményként kezelése helytállást ír elő minden olyan kárért, amely emberileg elhárítható volt. Az alkalmazott kártérítési szankciót a felelősség szempontjai váltják ki; a reparáció a kártérítés természetéből fakad, a prevenció pedig abba az irányba hat, hogy az emberek ne csupán a konkrét eljárásuk során igyekezzenek olyan gondosságot tanusítani, amellyel a károkozást lehetőleg elkerülik - ettől még gyakran okozhatnak jelentős kárt -, hanem célzatosan törekedjenek a károkozások, sőt a károkozások lehetőségének elkerülésére, s ennek érdekében minden rendelkezésre álló eszközt vessenek be.

Megjegyzendő, hogy a kifejtett kivánalmak egyáltalán nem elvontak, hanem nagyon is élők, a bírói gyakorlat ma is alkalmazza azokat. Áthidaló megoldásként a gondatlanság kategóriáját értelmezik tágan. Nemcsak a konkrét károkozó magatartást ítélik ugyanis meg, s tekintik ezt gondatlannak vagy sem, hanem a megelőző, a kár elhárítását szolgáló egyéb intézkedések elmulasztása is olyan "gondatlanság", amely kárfelelősséget eredményez.

A kimentő ok megfogalmazása szerint nincs különbség "külső", vagy "belső" elháríthatatlanság között.

Bizonyos értelemben a "külső" elháríthatatlan ok is lehet "belső": a váratlan közrehatást az emberben rejlő képességek, a reakció időhöz kötöttsége miatt, ilyen értelemben belső okok miatt nem lehet elhárítani. Az ilyen felosztás tehát rendkívül viszonylagos, helyesebb csupán az emberi erővel elhárítható, vagy elháríthatatlan ok között különbséget tenni. Így az egységesen belső elháríthatatlan okként kezelt rosszullét fellépése során okozott kár lehet olyan természetű, amely hirtelensége, előre ki nem számíthatósága folytán elháríthatatlan, viszont ha korábban is jelentkezett, valamilyen betegséghez kapcsolódik, akkor a káreredmény már emberileg elhárítható lett volna, mégha a rosszullét állapotában már nem is volt az.

Az elháríthatatlan ok eseteit általános kimentő körülmény jellegére figyelemmel még példálózva sem lehet megjelölni. Feltehetően akkor állhat elő, amikor az ember fizikai adottságainak,

és ismereteinek, a technika eredményeinek teljes bevetése mellett sem kerülhető el a kár /pl. vis maior, hirtelen, objektive nem várható esemény fellépése, stb./.

Felőlősségrevonásra, kártérítésre kötelezésre objektív alapon is csak akkor kerülhet sor, ha a károkozó vétőképes volt. Kora, ismeretei, egészségi állapota folytán rendelkeznie kell azokkal a képességekkel, amelyek segítségével a károk elleni küzdelmet eredményesen felveheti, s a felőlősségi szankcióban rejlő hatások vele szembeni alkalmazásuk során érvényesülhetnek. Akik koruk, szellemi fogyatkozásuk vagy önhibájukon kívüli egészségi állapotuk folytán olyan tudati és akarati hiányosságokban szenvednek, amelyek a károkozások elleni védekezés szükségességének felismerését, vagy az ennek megfelelő magatartás kifejtését meggátolják, kártérítésre sem kötelezhetők.

b/ A vétőkesség

A kártérítési felőlősség objektív alapra helyezését a társadalmi követelmények, reparációs igények fokozódása indokolja. Mégis maradnak olyan részterületek, ahol nincs szükség az elvárás-szint emelésére.

Ezekben az esetekben célszerűbb és eredményesebb a vétőkességet felőlősségalapító tényállásként figyelembe venni.

Első pillanatra ellentmondásosnak tűnhet szubjektív jog-alapot bekeverni egy alapvetően szigorubb helytállási rendszerbe. Az ellentmondás hamar feloldódik azonban, ha nem tévesztjük szem elől a lejátszódó társadalmi folyamat mozgató rugóit.

A vétőkességet ebben a konstrukcióban akkor helyes alapul venni, ha a reparáció háttérbe szorul, vagy éppen hiányzik.

Elsőként kívánkozik ebbe a körbe az önhiba. A jog senkitől sem kívánhat meg többet saját vagyonára nézve, minthogy megóvása során a legteltjesebb gondosságot fejtse ki. A károsulttal szemben a fokozott követelményszint felállítása a kártérítési szankció, illetve a teljes kártérítés elvének érvényesülését is gyakran meggátolná. Megjegyzendő, hogy a jog kármegelőzésre ösztönző funkciója megfelelően hat a vétőkés közrehatás értékelése mellett is; a saját vagyon megóvása mindig fokozottabb figyelmet kap, mint a más

vagyonában okozott károk elkerülése.¹⁸

Szerepet kaphat még a vétkesség a felvetett konstrukcióhoz igazított többek közös károkozásánál, vagy a biztosítási jogviszonyban is. Ezekről a későbbiekben lesz szó.

A vétkességhez fordulás felveti azt a kérdést, hogy milyen elvárási mérce alkalmazása célszerű ebben a relációban. A számbajövő esetekben a szankció alkalmazása kifejezetten nevelő, preventív szempontok alapján történik, indokoltnak látszik tehát, hogy az egyén képességeit tekintsük - a büntetőjoghoz hasonlóan - kiinduló pontnak. Onként kínálkozik egy ilyen definíció: vétkes az legyen, aki nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben tőle elvárható lett volna. Vagyis, aki a saját tulajdonságaiból fakadó objektív lehetőségeit nem pozitív irányba aknázza ki, vétkes a bekövetkezett eredmény tekintetében.

c/ A kártérítési felelősség jogalapját érintő egyéb tényezők

A jog elsősorban az általános, a tipikus magatartást vonja szabályozásának körébe. Előfordulhatnak azonban esetek, amikor az egyébként helyes jogi norma merev alkalmazása igazságtalanságot szülne. Ilyenkor valamilyen szelepet kell alkalmazni, amelynek segítségével a jogalkalmazó feloldja az ellentmondást. Ezt a szerepet tölti be a kártérítési felelősség területén a méltányosság.

Hatályos jogi szabályaink szerint a méltányosság kétféle lehet. A felelősség jogalapját a felelősség alapító méltányosság érinti: a vétéképtelen károkozó kártérítésre kötelezését teszi lehetővé - egyéb feltételek hiányában - méltányossági szempontok alapján. Másik változata csak a beállott felelősséghez kapcsolódó kártérítés összegének mérséklésére ad lehetőséget. Alkalmazása feltételezi a jogalap szempontjából teljes tényállás megvalósulását, nincs szó "onyhóbb" felelősségről sem /a kártérítés mérséklése nem a szándékosság, gondatlanság fokozataihoz igazodik/, csupán a teljes kártérítés elvétől való eltérésre ad lehetőséget rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények mellett a jogi szabályozás. Ha az általánosan objektív alapú felelősségi rendszerhez igazítjuk a jogintézményben rejlő lehetőségeket, a méltányosság szerepe minden bizonnyal megnövekedhet, a bíróságok kezében olyan esz-

közzé válhatna, amellyel a konkrét személyi-vagyoni körülményekre figyelemmel a kártérítési kötelezettség mértékét rugalmasabban állapíthatják meg.

d/ Többek közös károkozása

A vétkességtől független általános felelősségi jogalap mellett nehézségeket okozhat több személy közös károkozásának megítélése.

Közös károkozásról akkor lehet szó, ha objektíve többen valószínűnek meg olyan magatartást, amely károkozáshoz vezet, szubjektíve pedig mindannyiukra nézve fennáll az a felelősségi jogalap, amelyet a jogszabály a károkozó magatartása előír /egyikük sem hivatkozhat kimentő okra/. Nem tartoznak ebbe a körbe azok az esetek, amikor a károkozók egymástól teljesen különböző tényállásokat valószínűnek meg és valamennyien - mind más szempontból, eltérő jogi helytállási kötelezettségük folytán - kötelesek a kár megtérítésére /álegyetemlegesség/.¹⁹

A közös károkozóknak a károsulthoz fűződő külső viszonyukban az egyetemleges helytállás a jellemző, ettől csak kivételesen, speciális okok folytán lehet eltérni. A nehézséget a károkozók belső viszonyának rendezése okozza, vagyis az, hogy egymás között milyen arányban viseljék a kárt. A jelenlegi megoldás - értelemszerűen - a felróhatóság fokához igazítja a megtérítés mértékét. Igaz, kissé következtlenül az egyetemlegesség mellőzésének kivételes esetekben már a közrehatás aránya az eligazító, a bírói gyakorlatban azonban lényegében ilyenkor is a magatartások vétkesség szerinti egymáshoz viszonyítása történik.

Nyilvánvaló, hogy objektív helytállás esetén a mostani módszer megfelelő megoldást nem nyújthat, bár a vétkességet - kiegészítő - segítő szerepben, a reparatív igények kiolégülése folytán - célszerű lehet alkalmazni.

Háromféle eset lehetséges:

- mindkét károkozó vétkes: a kárt egymás között vétkességük arányában osztják meg;
- csak az egyik vétkes: kizárólag a vétkes fél felel;

- egyik sem vétkes: figyelembevétel, hogy az okozott kárról közvetlenül egyikük sem tehet, bár az elháríthatóság objektív lehetősége mindkettőjük vonatkozásában fennállt, s így alaposan értékelhető körülmény nem forog fenn, az látszik a legjobb megoldásnak, ha a kárt ilyenkor a károkozók egyenlő arányban viselik.

A közös károkozáshoz hasonló helyzet áll elő, ha két személy azonos alkalommal egymásnak okoz kárt /pl. gépkocsik összeütközése/. Ilyenkor az általános szabályokból kiindulva mindkét károkozó a másiknak okozott kár megtérítésére köteles, ha kimentési okra hivatkozni nem tud. Amennyiben viszont valamelyikük /vagy mindkettőjük/ vétkesen járt el, károsulti közrehatása miatt a neki megítélhető kárösszeg tekintetében kármegosztásnak lehet helye. A helyzet tehát olyan, mintha különálló károkozások jogkövetkezményeit kellene levonni.

3. A szerződésen kívüli kártérítési felelősség rendszere

A károkozó magatartások jogi megítélése rendszerint azonos elvi alapon történik, a sajátos körülmények, a konkrét eset jellemzői tényállásszerű megfogalmazást nem kapnak. Mégis ismeri és alkalmazza a polgári jog a szerződésen kívüli kártérítési felelősség körében azt a megoldást is, hogy egyes károkozó magatartásokra eltérő rendelkezéseket ír elő, és ezeket részletesebben definiálja.

A kártérítési felelősség tehát a jogalap /kimentő okok/ szerint differenciálódik:

- általános, rendszerint alkalmazandó kártérítési felelősségi jogalap,
- egyes speciális, valamilyen irányban eltérő károkozó magatartások, eltérő mentesülési lehetőségekkel.

A Ptk. jelenlegi rendszerében irányadó az "általában elvárható" mérce, ehhez képest a törvény több sajátos károkozó magatartást külön rendez /pl. fokozott veszéllyel járó tevékenység során okozott kár, gondozói felelősség, stb./.

A dolgozat elképzelt konstrukciójában kártérítési felelősséget alapító tényállások a következők lehetnek:

- általános felelősségalapító: az "elhárithatóság" objektív követelménye,
- egyes speciális felelősségi formák:
  - megbizotti szerződésen kívüli károkért való felelősség,
  - hatósági jogkörben okozott károkért /államigazgatási, bírósági, ügyészségi jogkörben/ való felelősség,
  - alkalmazott és szövetkezeti tag károkozásáért való felelősség,
  - gondozó felelőssége,
  - épületkárokért való felelősség,
  - állattartó felelőssége.

Az általánostól eltérő egyes csoportok különállását ez indokolja, hogy ilyenkor a kárt nem közvetlenül a károkozó, hanem a jogszabályban megjelölt harmadik személy viseli. A "mögöttes felelősség" jogpolitikai indoka az egyes esetekben nagyjából azonos: a kár mielőbbi megtérülése, a károsult érdekeinek minél biztosabb, egyszerűbb kielégítése. Nincs viszont szükség a fokozott veszéllyel járó tevékenység során okozott károkért való felelősség önálló, elkülönülő szabályozására. Az objektív szint, az "elhárithatalanság" mint kimentő ok általánossá válik, s a közvetlen károkozóval ilyen alapon történő fellépés lehetősége feleslegessé teszi az üzembentartó mögöttes helytállási kötelezettségét is.

Nem tekinthetjük feladatunknak, hogy az egyes felsorolt típusokról részletesebben is szóljunk. Annyit azonban meg kell jegyeznünk, hogy az eltérést nyilván nemcsak abban kell látni, hogy nem az köteles a kárt megtéríteni, aki azt közvetlenül okozta, hanem - éppen ezzel összefüggésben - abban is, hogy adott esetben egészen más természetű okokra hivatkozással, másféle elvárások szerint kerülhet sor mentesülésre. A gondozó például a felügyeleti köteletségének megszegése esetén felel, a mentesülési ok jellege folytán nyilván felróhatóságát kell vizsgálni. Hasonlóképpen sajátos a megbízó felelőssége és mentesülése a megbizott által okozott károk megtérítésével kapcsolatosan, ez is szubjektív mér-

cét feltételez. Persze az objektív szint a felsorolt csoportoknál is egyéb esetekben megfelelően idomítva alkalmazható lehet /pl. alkalmazott, szövetkezeti tag károkozása/.

IV.

Felelősség és biztosítás

1. A biztosítás lehetőségei a felelősség terén

Ismert jelenség, hogy az emberekkel, jogi személyekkel szemben támasztott gondossági követelmények világszerte egyre emelkednek, szoros összefüggésben a mai életformával, az urbanizációval, a technika térhódításával, kulturáltsági színvonal emelkedésével és így tovább. Kihatása a joggyakorlatban is megmutatkozik, különösen szembetűnő a kártérítési felelősségben. Legfőbb indoka, hogy a megnövekedett számu és hatékonyságu kárveszély források a reparációt egyre jobban igénylik, a károkozót mind magasabb mérce alapján vonják felelősségre, kötelezik a kár megtérítésére.

A folyamat persze sokkal erőteljesebb annál, semhogy csupán a felelősség intézményével rendezni lehessen. Ez indítja a nyugati szerzők egy részét arra, hogy a felelősség csődjéről, válságáról beszéljenek.²⁰

Valójában csak arról van szó, hogy a felelősség jogintézménye távlatilag és önmagában nem képes egyedül levezetni az előállt helyzet feszültségeit. A jövőbeli fejlődés szempontjából ezért feltétlenül szükséges egy másik intézményt is bekapcsolni a társadalmi kárrendezési folyamatba, nevezetesen a biztosítást.

A biztosításnak az a lényege, hogy azonos veszélyhelyzetben lévők kisebb díjakat rendszeresen befizetnek, ebből történhet a veszélyközösség bármely tagjánál fellépő kár reparálása. A biztosító által fizetett összegnek tehát mindig megvan a megfelelő állandó fedezete, a fizetett díjak; a reparáció érvényesülésének ez az elképzelhető legbiztosabb forrása.

A károkozásnak a biztosítás előnyei felhasználásával történő megvalósítása természetesen nem új elképzelés.²¹ Meghatározott területeken a jelenlegi jogi szabályozás is reagált a biztosításban

rejlt lehetőségekre, s azt összekapcsolta a felelősség rendszerével.

A biztosítás három vonatkozásban érinti a felelősségi rendszert; a társadalombiztosítás, a kárbiztosítás és a felelősségbiztosítás vonalán.

A társadalombiztosítás személyi sérülésekből /baleset, betegség, halál/ fakadó vagyoni hátrányok széleskörű pótlására, illetve az ezek elől való mentesítésre szolgál. Ilyenkor a károsult a már megtérült összeget nem követelheti a károkozótól, viszont a társadalombiztosító igényelheti kifizetett szolgáltatásai megtérítését.

A kárbiztosítás lényege abban áll, hogy olyan károknál, amikor a felelősség fel sem merül, vagy már nem lehetséges, a biztosító helytáll, fizetési kötelezettsége ilyenkor is bekövetkezik.

Végezetül a felelősségbiztosítás célja az, hogy részben mentesítse a biztosítottat a kár megfizetése alól, részben pedig a károsult irányában való gyors és biztos kárfizetéssel segítsen a károkozónak, aki azonban most már a biztosítóval szemben, továbbra is helytállással tartozik.

Ha most a biztosítás lehetőségeit a megnövelt alapu kártérítési felelősségi rendszerhez igazítanánk, a következő eredményre lehetnénk jutni.

Olyan esetre, amikor valakinek a vagyonában a kárt külső természeti esemény okozta, vagy pedig a kár valakire ugyan visszavezethető, de az bizonyítja, hogy annak bekövetkezte elháríthatatlan volt, a kár csak kárbiztosítás útján térülhet meg. /Persze nincs kizárva a kárbiztosítás akkor sem, ha elhárítható károkozás történt, ilyenkor a biztosítóval szemben fog a károkozó továbbiakban helytállással tartozni/.

Elhárítható károkozás esetén a károkozó a felelősségbiztosítás révén mentesülhet a kár közvetlen megtérítése alól. Különös jelentősége a "véltlen károkozás" területén lenne, amelyért az újonnan vállalt konstrukció szerint a károkozó egyébként megtérítési kötelezettséggel tartozna. Regressz igénye a biztosítónak akkor keletkezhet, ha a kárt a károkozó kifejezetten vétkesen okozta. Az elmondottakat röviden válaszolva:

elháríthatatlanság /nincs felelősség/	- kárbiztosítás a károsult oldaláról,
elháríthatóság /felelősség/	- vétkes felelősség - felelősségbiztosítás utján a károkozó egé- szében mentesül
felelősség- biztosítás	- vétkes elkövetés - a károkozó saját ve- /szándékosság + gyonával felol súlyos gondatlan- /biztosító regressz ság/ igénye folytán/

A modellel kapcsolatosan több kérdés is felmerül.

Az első mindjárt az, hogy a biztosító visszakövetelési igényét megalapozó vétkességet hogyan kell értelmezni. A jelenlegi jogi szabályozás szerint a biztosító akkor fordulhat a biztosított károkozóval szemben, ha az a kárt szándékosan vagy súlyos gondatlanul okozta. A súlyos gondatlanság megítélése azonban az általános felróhatósági követelményszint szerint történik, ez pedig rendkívül magas, s egyre növekszik. A követelményszint emelkedését a reparáció igényli, mozgatja. A biztosítónak viszont nincsen szüksége arra, hogy a károsultnak kifizetett kártérítési összeget a károkozótól behajtva fedezze /önmaga számára reparálja/, az ilyen összegek fedezete ugyanis nem a regressz igény alapján behajtott összegek, hanem a rendszeresen fizetett biztosítási díjak. Mivel a regressz igénynek nincs kapcsolata a reparációval /hisz máshonnan térül meg a kifizetett összeg/, csupán a prevenció indokolhatja a kifizetett kárösszegnek károkozótól való behajtását.

A prevenció viszont a minél teljesebb egyéniesítésre törekszik. Ezért itt is helyes lenne a vétkességnek az "aki nem úgy járt el, ahogyan az tőle elvárható" értelmét adni. Ehhez az egyén szubjektív képességeit figyelembe véve mércéhez célszerű mérni a súlyos gondatlanságot is.²²

Násik hozzáfűzni valónk a felelősség és biztosítás jól funkcionáló, harmónikus viszonyának a kialakításával kapcsolatos. A felelősségbiztosítás célja, hogy a károsult személy mindig reparációban részesüljön, akkor is, ha a károkozó esetleg fizetőképtelen, illetve túl nagy terhet jelent számára a kárösszeg megtérítése, másoldalról viszont az is, hogy a károkozó mentesüljön az apróbb botlásai, hibái, illetőleg vétkes magatartása folytán keletkező

károk megtérítési kötelezettsége elől.

Nyilvánvalóan nem célja, hogy a felelősséget megszüntesse és helyébe lépjen. Átvészi nagyobb részben a felelősségnek a reparatív funkcióját, de a preventív funkció érvényesülésének továbbra is megfelelő teret enged. Így érhető el a reparáció olyan mértékű megvalósulása, amit távlatilag a felelősség nem tudna megoldani, és egyúttal a preventív nevelő hatások számára is megmarad az a terület, ahol a legoptimálisabban érvényesülhetnek.

A kártérítési felelősség és biztosítás ilyen elrendezése észszerű mozgási teret enged mindkét intézmény számára a vagyoni-forgalmi viszonyok védelmének hatékony szolgálatához, ennél fogva minél zavartalanabb kibontakozásukhoz is.

2. A káresemények elleni küzdelem lehetőségeiről

A káreseményekre a polgári jog - lehetőségeinek határai között maradván - alapvetően két jogintézménnyel reagálhat: a polgári jogi felelősséggel és a biztosítással.

A korlátok adottak: jogi eszközökkel a káreseményt "meg nem történtté" tenni nem lehet, a kár társadalmi méreteken nézve a jog bármilyen reakciója mellett is vagyoni veszteség marad.

A polgári jog kétfélet tehet: a közvetlen káresemény folytán előállt helyzetet a jogág feladatával és eszközeivel összhangban igyekszik a legoptimálisabban elrendezni, ezenkívül igyekszik visszatartani - a szankciók kilátásba helyezésével és alkalmazásával - az újabb károkozásoktól.

Mindkét jogintézménynél lényeges szempont a reparáció. A polgári jog tárgyát a vagyoni viszonyok képezik, feladata ezeknek megfelelő, előnyös alakítása, illetőleg védelme. Ehhez szolgáló legközvetlenebb eszköz a reparáció. Ha viszont a káresemények elleni jövőbeli védekezés lehetőségeire keresünk választ, alapvetően preventív vonatkozásokról kell szólni.

Ismert jelenség a károk hatékonyságának és számának megnövekedése. Az ellen, hogy ezek tényleges káresetekben ne realizálódjanak, elvileg kétféleképpen lehet védekezni.

Az egyik, s hagyományos okok miatt az elterjedtebb módszer az, amely a közvetlen emberi magatartásra kíván hatni, az emberi

hibát igyekeznek jogi eszközökkel kiküszöbölni. A biztosítási jogviszonyban alkalmazott preventív eszközök döntő része ilyen /pl. kimentési okok, regressz igény, önrészesedés, stb./, s a felelősségnek szubjektív értelmezése is ilyen hatással jár.

Valójában a kárforrások megnövekedésével szemben aligha vehető fel úgy a verseny, hogy az emberben rejlő lehetőségeket kívánjuk maximális mértékig "kihajtani". Döntően a technika növelte meg a károkok számát, ez ellen az emberrel szembeni követelmények növelésével védekezni önmagában nem is lehet. Ezért megelőzni ma már inkább a hibás cselekmény eredményét, a kár bekövetkezését kell, feltételezve, hogy hibás cselekmények mindig előfordulhatnak.

Káresetek ellen küzdeni eredményesen úgy lehet, hogy korszerű, a tudomány eredményeit felhasználó technikai eszközöket alkalmazunk oly esetre szólóan is, amikor esetleg a gondatlan emberi megatartás káros következményhez vezetne.

Az elérni kívánt állapot kialakításához a felelősségnek csak közvetett módszerei vannak, elsődlegesen a kártérítés jogalapjának emelése. A biztosító azonban inkább kifejleszthet olyan preventív megoldásokat, amelyek modern felszerelések alkalmazására ösztönöznek. Ilyen típusu prevenciós szabályok már most is léteznek, mint pl. a tűzbiztosításnál a Sprinkler-engedmény, a növénybiztosításnál a differenciált díjosztályok alkalmazása, a CASCO-nál a biztonsági öv használatára ösztönzés. Ezek közül egyesek rögtön előnyös eredményt váltanak ki, másoknál csak hosszabb idő távlatában mutatkozik meg a pozitív hatás - a kikötéseknél, kedvezményeknél a biztosítónak ezt is fokozottan figyelembe kell vennie.

A már élő és bevált kikötések, engedmények, stb. körét természetesen lehet tágítani és variálni, a kínálgató módszerek nagyon sokfélék.

A jövőbeli jogi szabályozásnak elsősorban a hosszabb távon ható, jelentősebb beruházást igénylő, korszerű technikai eszközök igénybevételét kell majd elsősorban elősegítenie, nem mondva le természetesen az egyes jogintézményeknek az emberi

magatartásra ható előnyeiről, ezek remélhetőleg eredményes továbbfejlesztéséről, bizonyos fokú kiterjesztéséről sem. A fejlődés hozta követelményeknek a polgári jogba történő megfelelő transzformálása feltehetőleg közelebb hozzák ezt a célt, hogy a társadalom munkája során előállt értékből minél kevesebb menjen veszendőbe, s minél több maradjon meg a jövő számára.

J e g y z e t e k

- 1 Más jogágakban persze más lehet az arány: a büntetőjogban pl. a prevenció jóval előkelőbb szerephez jut. Ez ott teljesen érthető, a jogági feladatokkal összhangban van. A Btk szerint a fő feladat a társadalom védelme, ennek elsődleges eszköze általában a prevenció, megelőzés, másrésztől ritkábban a represszió. Mindkettő eszköz jellegű - bár eltérő fontosságban - a fő jogági feladathoz képest., Jól mutatja ezt a Btk-nak a büntetés céljáról szóló rendelkezése.
- 2 Pl. Matvejev: A polgári jogi felelősség alapjai c. művében. Ism. Eörsi Gyula: Állam- és Jogtudomány 1971
- 3 Mádl Ferenc: A deliktuális felelősség /1964/ 475. l.
- 4 Marton Géza: Egy polgári jogi törvénykönyv kártérítési fejezetéhez /1946/
- 5 Más kérdés, hogy a reparáció, amely nem csupán felelősségi alapelv, önállóan a felelősség esetén kívül is szerephez juthat polgári jogi viszonylatban.
- 6 A polgári jogban csak egy olyan eset van, amikor a szankció a represszív elemén is alapszik: az állam javára való marasztalás esetében. Alapvető elv viszont a represszió a büntetőjogban, különösen egyes szankcióinál /pl. halálbüntetés/.
- 7 Szabó Imre: Szocialista jogelmélet - népi demokratikus jog /1967/ 301.l.
- 8 Pl. Eörsi Gyula: A jogi felelősség alapproblémái, a polgári jogi felelősség. 1961 c. művében, vagy Weiss Emilie: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban /1969/ c. művében
- 9 Kemenes Béla: A szerződések szabályozásának elvi kérdései a Polgári Törvénykönyvben Acta Jur. et Pol. Szeged Tom. VIII, Fasc. 2. /1961/
- 10 A határvonal persze nem ilyen merev erkölcs és jog között. Az erkölcs rendszerint értékeli az olyan magatartást, amelyet a jog is értékeli - így a felróható magatartások egészét, a jogellenesek többségét. Az eltérés abban áll, hogy a jog által nem értékelt társadalomra veszélyes magatartásokat kizárólag az erkölcsi normák szabályozzák, ezeket csak az erkölcs ítéli meg, más esetben viszont éppen a jog szabályoz olyan területeken, amelyek az erkölcs világán kívül esnek, pl. egyes előírt alakszerűségek be nem tartása.

- 11 A jogellenes magatartások további differenciálásáról lásd a dolgozat II. fejezetét.
- 12 Ez sem elképzelhetetlen; hasonló volt a római jogi actio rendszerére, vagy sokáig ez jellemezte pl. az angolszász jogokat is.
- 13 Eörsi Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve /1966/ c. munkájában a károkozások általános tilalmát a Ptk. 2. §. és 4. §-aiból is levezeti, L: 109 és köv. lapok.
- 14 Törekvések vannak a nem vagyoni kárnak szabályozására is.
- 15 Eörsi Gyula: A jogi felelősség alapproblémái, a polgári jogi felelősség /1961/
- 16 Eörsi Gyula: Im. 322. l.
- 17 Marton Géza pl. ilyen megfogalmazást ad: "A kárért, amelyet jogellenes magatartásával másnak okoz, mindenki felelős. Mentésül a felelősség alól az az okozó társ, aki bizonyítja, hogy a káros eredményt az ő jogszerű tevékenységébe beavatkozó olyan idegen ok idézte elő, amelynek károsító hatását elhárítani saját képességei szerint az adott helyzetben nem tudta." Marton: Egy polgári jogi törvénykönyv kártérítési fejezetéhez /1946/
- 18 Az önhiba jogalapjának megítéléséhez tartozik, hogy az álláspontunk szerint soha nem lehet szigorubb, mint a károkozó magatartásé. Ha például a gondatlanul nyitva felejtett gépkocsiból lopnak el /szándékosan/ egyes értéktárgyakat, vagy az országuttra akár ittasan, keresztbe kifekvő, súlyos gondatlanul eljáró alakot szándékosan gázolja el a gépkocsivezető, kármegosztásra nem kerülhet sor. Az önhiba jogalapjának terjedelme ugyanis nézetünk szerint járulékos, a károkozó magatartás minősüléséhez igazodik.
- 19 Így például, ha az eladó kereskedelmi egység hibásan teljesít, és a vevő vele szemben a szerződésszegéssel okozott kár megtérítése, a gyártóval szemben pedig szerződésen kívüli kártérítés címén lép fel, nem közös károkozók, kötelezésük egyetemleges nem lehet. Hasonló a helyzet akkor is, ha pl. valaki a lakáskulcsát másra bízva gondos megőrzés végett /letéti viszony/, akitől megőrzési kötelezettségének elhanyagolása miatt a kulcsot elveszik, azzal betörnek, s értéktárgyak elvitelével kárt okoznak. A letéteményes szerződésszegéssel okozott kár, a tolvaj szerződésen kívüli kártérítés címén tartozik helytállni, kötelezettségük nem egyetemleges.
- 20 Lásd Eörsi Gyula: A polgári jogi felelősség alkalmazása a modern körülményekhez a szocialista és a burzsoá államokban. Állam- és Jogtudomány 1963

- 21 Mádl Ferenc: A deliktuális felelősség /1964/ 505-510 l.;
Eörsi Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve /1966/ 20-25. l., továbbá Eörsi Gyula: A polgári jogi felelősség alkalmazása a modern körülményekhez...
- 22 Ugyanigy Solyom László: A súlyos gondatlanság a biztosítási szerződésokban. Állam- és Jogtudomány 1972

Irodalomjegyzék

- /1/ Asztalos László: A polgári jogi szankció /Bp., 1966/
/2/ Dezső Gyula: A kártevés aaptanai /Bp., 1928/
/3/ Eörsi Gyula: A jogi felelősség alapproblémái, a polgári jogi felelősség /Bp., 1961/
/4/ Eörsi Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve /Bp., 1966/
/5/ Eörsi Gyula: Kötelmi jog. Általános rész. Egyetemi jegyzet. /Bp., 1972/
/6/ Eörsi Gyula: A polgári jogi felelősség alkalmazása a modern körülményekhez a szocialista és a burzsoá államokban. Állam- és Jogtudomány 1963.
/7/ Eörsi Gyula: A szerződésen kívüli felelősség és Ptk reformja. Jogtudományi Közlöny 1972.
/8/ Eörsi Gyula: Matvejev: A polgári jogi felelősség alapjai c. műve. Állam- és Jogtudomány 1971.
/9/ Felelősségbiztosítási rendszerünk. Az ÁB Főigazgatósága Jogügyi Főosztályának kiadása /Bp., 1971/
/10/ Harmathy Attila: A szerződéses felelősségről. Magyar Jog 1973.
/11/ Kauser Lipót: A kártevés okozatosságáról /Pécs, 1939/
/12/ Kemenes Béla: A szerződésszegésért való felelősség. Jogtudományi Közlöny 1955.
/13/ Kemenes Béla: A szerződések szabályozásának elvi kérdései a Polgári Törvénykönyvben. Acta Jur. et Pol. Szeged Tom.VIII. Fasc. 2. /1961/
/14/ Kemenes Béla: A hibás teljesítésről. Magyar Jog 1973.
/15/ Marton Géza: Egy polgári jogi törvénykönyv kártérítési fejezetéhez /Bp., 1946/
/16/ Mádl Ferenc: A deliktuális felelősség /Bp., 1964/

- /17/ Súlyom László: A súlyos gondatlanság a biztosítási szerződésekben. Állam- és Jogtudomány 1972.
- /18/ Súlyom László: A kártérítési felelősség klasszikus szabálya. Állam- és Jogtudomány 1974.
- /19/ Szabó Imre: Szocialista jogelmélet - népi demokratikus jog /Bp., 1967/
- /20/ Világhy Miklós: A magyar civiljogtudomány 25 éve. Jogtudományi Közöny 1970.
- /21/ Weiss Emilia: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban /Bp., 1969/
- /22/ Zoltán Üdön: Felelősség szerződésen kívül okozott károkért /Bp., 1961/